

Судоустрій; прокуратура та адвокатура

УДК 347.965.4:004.4

Нестерчук Лілія Петрівна

*старший викладач кафедри організації судових,
правоохоронних органів та адвокатури*

Національний університет «Одеська юридична академія»

Nesterchuk Liliia

*Senior Teacher of the Department of
Judiciary, Law Enforcement Authorities and Advocacy*

National University «Odesa Law Academy»

ORCID: 0000-0001-6124-7910

ЕВОЛЮЦІЯ СПЕЦІАЛІЗАЦІЙ АДВОКАТА: ВИКЛИКИ ЦИФРОВОЇ ЕПОХИ

EVOLUTION OF THE ATTORNEY'S SPECIALIZATIONS: DIGITAL AGE CHALLENGES

***Анотація.** Розглянуто тенденції специфікації адвокатської діяльності як загальної тенденції розвитку ринку юридичних послуг та способу підвищення конкурентоспроможності адвокатів в умовах формування цифрової реальності. Доведено, що така практика є поширеною у багатьох країнах, що відповідає міжнародним стандартам адвокатської діяльності.*

Наголошено на зміні концепції розуміння спеціалізації в юридичній професії, яка раніше розглядалася як накопичення багаторічних знань та практики. Наразі ця концепція змінилася, і спеціалізацію стали розуміти як практику, яка напрацьовується в конкретній галузі права. Звернуто увагу на динамічності адвокатських спеціалізацій, адже одні з них втрачають значення, а інші навпаки, актуалізуються. Наразі до

найперспективніших відносяться ті, які пов'язані з технологіями, інтелектуальною власністю, медичною та фармацевтичною сферою та ін., згодом у кожній із них може з'явитися нова, більш профільна спеціалізація. Багато адвокатів проходять навчання, наприклад, з цифрового права, яке охоплює широке коло відносин, що розширюється з розвитком цифровізації, й охоплюють правовідносини з електронного обміну інформацією та її зберіганням, спілкування у соціальних мережах, створення бізнес-моделей у мережі Інтернет та інших технологічно інноваційних продуктів. Доведено, що розвиток цифрових технологій та пов'язані з цим зміни у законодавстві, відкривають перед адвокатами значні перспективи.

Отже, юридична спільнота не може ігнорувати виклики, зумовлені розвитком цифрової реальності, яка трансформує адвокатські компетенції, методи роботи, спеціалізації. Адвокатура України, що сповідує професіоналізм як основу функціонування, не може не враховувати загальносвітові тенденції розвитку цієї сфери, і при її реформуванні має дослухатися до досвіду країн, які пройшли значно довший, у порівнянні із вітчизняною адвокатурою, шлях унормування адвокатської галузевої спеціалізації.

Ключові слова: адвокатура, спеціалізація адвокатів, професіоналізм, цифрові компетенції, IT-спеціалізація.

Summary. The tendencies of specification of advocacy as a general trend of development of the legal services market and a method of increase of competitiveness of attorneys in the conditions of formation of digital reality are considered. It has been proven that this practice is prevalent in many many countries and complies with international standards of advocacy.

It was noted a change in the concept of understanding of specialization in the legal profession, which used to be seen as the accumulation of long-standing

knowledge and practice, so that attorneys with extensive experience were best prepared for any case. This concept has now changed and specialization has come to be understood as a built practice in a particular area of law. Attention is paid to the dynamics of the attorneys's specializations, because some of them lose importance, and others on the contrary actualize. Now the most promising ones are those related to technology, intellectual property, medical and pharmaceutical sphere, etc. Subsequently, each of them may appear a new, more profile specialization. Many attorneys are trained, for example, in digital law, in which a wide range of relationships is expanding with the development of digitalization, that covers legal relations on electronic information exchange and storage, social networking, creating business models on the Internet and other technological innovation products. It has been proven that the development of digital technologies and the related changes in legislation offer attorneys significant prospects.

Consequently, the legal community cannot ignore the challenges posed by the development of digital reality, which transforms the legal competence, working methods, specializations. The Bar of Ukraine, professing professionalism as the basis of functioning, can not ignore the worldwide trends in the development of this sphere. Its reform should take into account the experience of countries that have gone much longer than the domestic legal profession, the way of standardization the attorney branch specialization.

Key words: *bar (advocacy), specialization of attorneys, professionalism, digital competence, IT specialization.*

Постановка проблеми. Нині майже в усіх країнах на ринку юридичних послуг присутня велика кількість адвокатів. Зокрема у Єдиному реєстрі адвокатів України зареєстровано 66,5 тис. осіб, які отримали право на зайняття цим видом юридичної діяльності, серед яких 46,7 тис. здійснюють адвокатську. Країною з найбільшою кількістю

адвокатів є США, де за даними Американської асоціації адвокатів, налічується понад 1,35 млн. ліцензованих адвокатів, тобто 1 адвокат на 246 громадян. У Великій Британії таке співвідношення складає 1:268, що є найвищим показником серед європейських країн. В Індії та Китаї – країнах з найбільшою кількістю населення, налічується 1,4 млн. та 650 тис. адвокатів відповідно, тобто на одного адвоката приблизно 1000 громадян в Індії та 2190 громадян у Китаї, де щорічно їх кількість зростає майже на 10%. Отже, спостерігається посилення конкуренції на ринку юридичних послуг, що спонукає адвокатів удосконалювати існуючі та віднаходити нові способи залучення клієнтів. Адвокати, які бажають скласти конкуренцію на ринку юридичних послуг, все частіше схиляються до практик спеціалізації своєї діяльності у певних сферах, наприклад, трудових, сімейних, податкових відносин тощо. Фактором, який наразі значною мірою впливає на професію адвоката у будь-якій країні та зумовлює трансформацію його навичок, компетенцій, методів роботи, спеціалізацій, є цифровізація, як одна з визначальних тенденцій розвитку цивілізації.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідження питань спеціалізації адвокатури є актуальною темою для обговорень у професійному адвокатському середовищі та предметом досліджень науковців, серед яких Н. Бакаянова [1], А. Бірюкова [2], Т. Вільчик [3], К. Власюк [4], Ю. Загуменна [5], Р. Денисюк [6], С. Іваницький [7], Г. Лисенко [8], Н. Наджафлі [5], В. Святоцька [9; 3], О. Хотинська-Нор [6; 10; 11], О. Щербанюк [12], О. Юшкевич [13] та ін. Зважаючи на те, що питання законодавчого унормування спеціалізації адвокатури в Україні поки не вирішено, є потреба у його теоретичному та методологічному обґрунтуванні, що обумовлює спрямованість наукових розвідок у цій сфері.

Метою статті є аналіз тенденцій специфікації адвокатської діяльності як загальної тенденції розвитку ринку юридичних послуг та способу підвищення конкурентоспроможності адвокатів в умовах формування цифрової реальності.

Виклад основного матеріалу. Раніше вважалося, що спеціалізація в юридичній професії досягається шляхом накопичення багаторічних знань та практики, тому адвокати з великим досвідом роботи були найкраще підготовленими до будь-якої справи. Наразі ця концепція змінилася, і спеціалізацію стали розуміти як практику, яка напрацьовується в конкретній галузі права. Адвокати, які бажають скласти конкуренцію на ринку юридичних послуг, все частіше надають перевагу спеціалізації, адже «сфера права є настільки складною, що охопити її усю загалом одній особі досить важко» [1, с. 159], до того ж «індивідуальність та несхожість на інших надає переваг серед інших, дозволяє конкурувати і бути кращими в своїй галузі та вкладати менше коштів у свій розвиток» [8]. Поширеною є практика, коли клієнти з певної галузі шукають адвокатів, які мають всебічні знання у цій галузі права, а також з обережністю ставляться до тих з них, хто позиціонує себе як знавця з усіх галузей права. Проте надто вузька спеціалізація може нашкодити, адже адвокату для вирішення справи може знадобитися набагато ширший кругозір.

Наголошуючи на множинності інтерпретацій спеціалізації, дослідники зазначають, що в адвокатурі вона має прояв «в організаційному (спеціалізація в системі корпоративного управління) та функціональному (спеціалізація в адвокатській діяльності) аспектах» [2, с. 152], останній з яких «пов'язаний із сегментацію сфер адвокатської діяльності; передбачає наявність і концентрацію певних поглиблених (експертних) знань і навичок в адвоката у відповідній, відмінній від інших, сфері адвокатської діяльності; обрана як спеціалізована сфера адвокатської діяльності є

постійною та пріоритетною для адвоката; позиціонує, персоніфікує та вирізняє адвоката серед його колег» [10, с. 84].

Немає спільного, єдиного переліку таких спеціалізацій, оскільки їм притаманна динамічність, адже одні з них втрачають значення, а інші навпаки, актуалізуються. Традиційними вважаються специфікації у цивільному, кримінальному, сімейному, трудовому праві тощо. Наразі до найперспективніших відносяться ті, які пов'язані з технологіями, інтелектуальною власністю, медичною та фармацевтичною сферою та ін., згодом у кожній із них може з'явитися нова, більш профільна спеціалізація. Як слушно зазначає О. Хотинська-Нор, «попит на спеціалізацію, на «профільних» або навіть «вузько профільних» адвокатів, значною мірою визначається та коригується особливостями ринку й розвитку конкретної держави» [10, с. 90]. Наприклад, війна в Україні та подолання її наслідків потребує виокремлення в адвокатському середовищі «фахівців з військового права та військової справи, які спеціалізуватимуться на наданні професійної правничої допомоги військовослужбовцям, військовозобов'язаним та членам їх сімей» [6, с. 99], і таку тенденцію «слід розглядати глобальніше, зокрема в контексті ідеї розвитку системи військової юстиції, в якій адвокатура повинна посісти своє належне місце» [11, с. 45].

Адвокати обирають спеціалізації, часто поєднуючи юридичну освіту з освітою інших сферах. Мабуть, найбільше докладають зусиль у набутті додаткових знань IT-адвокати, попит на яких останніми роками неухильно зростає. Оскільки ця сфера розвивається дуже швидко і адвокати повинні мати знання, пов'язані з цифровим простором і змінами, що відбуваються, а також у договірному праві, праві інтелектуальної власності тощо, багато з них проходять навчання, наприклад, з цифрового права, яке охоплює широке коло відносин, що розширюється з розвитком цифровізації, серед яких «відносини доступу, використання, створення та публікації цифрових

творів, доступу та використання комп'ютерів, інших електронних пристроїв, додатків та сервісів, а також комунікаційних мереж, зокрема мережі Інтернет, також регулювання відносин у сфері діяльності ІТ-проектів, публікації в мережі, блокчейну, обробки персональних даних, штучного інтелекту та інших сферах, що перетинаються між собою і доповнюються» [14]. Багато фірм починають створювати відділи ІТ-права або наймати ІТ-адвокатів. З'являються також юридичні фірми, які надають послуги виключно в галузі кібербезпеки, а університети створюють кафедри для підготовки фахівців із кіберправа. Невпинний розвиток цифрових технологій та пов'язані з цим зміни у законодавстві відкривають перед адвокатами значні перспективи, як для тих, хто вже є фахівцем у цій сфері, так і для тих, хто лише збирається удосконалювати свої знання у цій галузі. За результатами опитування, проведеного серед 700 юристів, адвокатів, які працюють у юридичних фірмах США та Європи у 2023 році однією з найавторитетніших міжнародних компаній з надання інформаційних послуг – Wolters Kluwer, 87% з них визнають, що технології значно покращують їхню повсякденну роботу, підвищують її ефективність, але тільки 68% з них вважають, що використовують їх повною мірою, а 73% планують використовувати генеративний штучний інтелект (GenAI) у своїй роботі протягом наступного року (у 2019 цей показник складав 58%) [15]. У трансформації робочих процесів та компетенцій адвокатів, спричинених залученням можливостей штучного інтелекту, існують ризики, зокрема у сфері прав людини, справедливого судового розгляду, верховенства права, основних принципів та цінностей тощо. Рада адвокатів і юридичних товариств Європи (CCBE) у Керівництві з використання інструментів на основі штучного інтелекту зазначає, що при підготовці до більш ефективного захисту цих цінностей в умовах розширення меж цифрового середовища адвокатська спільнота повинна

більш глибоко розуміти ризики таких трансформацій, а цього можна досягти лише при розумному використанні ІТ-інструментів [16].

Серед сучасних видів комунікацій, що з'явилися у зв'язку з розвитком інформаційних технологій, які адвокати використовують для інформування громадськості про свої навички, кваліфікацію, спеціалізації та допомагають у пошуку потенційних клієнтів, необхідно виділити, насамперед, веб-сайти, соціальні мережі (Facebook, Twitter, LinkedIn та ін.), онлайн-каталоги, що спеціалізуються в юридичній сфері.

Переважаючі ІТ-адвокати пропонують свої послуги щодо вирішення конкретних юридичних проблем у сфері ІТ-інфраструктури, хмарних сервісів, розробки програмного забезпечення та ліцензування та захисту інтелектуальної власності. Ті з них, хто зосереджується на набутті компетенцій, удосконалюванні професійних навичок та отриманні практичного досвіду в конкретних ІТ-питаннях, надалі можуть стати дуже цінними фахівцями та скласти конкуренцію на ринку юридичних послуг.

Науковці, які розглядають зарубіжний досвід запровадження спеціалізації адвокатів, зазначають, що «більшість європейських країн на законодавчому рівні безпосередньо закріплює право адвоката обирати собі спеціалізацію або така можливість впливає з аналізу його норм» [3, с. 62].

В Англії система регулювання та визнання спеціалізацій (акредитації) була заснована у 1983 році у сфері психічного здоров'я, у 1986 році – у сфері банкрутства, а наразі виділено понад 30 видів функціональної спеціалізації. Спеціалізація адвокатських спеціалізацій розглядається як цінний інструмент контролю та покращення стандартів юридичних послуг, що надаються адвокатами (соліситорами) та їх співробітниками. Наявність спеціалізації в Англії не є обов'язковою умовою для здійснення професії адвоката (соліситора). Вважається, що акредитація за певною спеціалізацією забезпечує стандарт послуг, що надаються адвокатом, якого цінують за професійні досягнення, досвід і

компетентність. До переваг запровадження акредитації юридичних спеціальностей належать: розробка стандартів компетенцій за окремими спеціалізаціями; забезпечення компетенцій адвоката-спеціаліста, що відповідають стандарту для даної галузі права; підтримка потенційних клієнтів у прийнятті зваженого рішення щодо вибору спеціаліста; покращення суспільного сприйняття професії адвоката, консультування установ, що надають публічну правову допомогу; моніторинг змін у сферах спеціалізації та адаптація стандартів до змін законодавства та вимог практики.

Спеціалізація юристів у Бельгії регулюється Регламентом OBFG від 11 червня 2007 року про спеціалізацію (Ordre des barreaux francophones et germanophone – OBFG самоврядування франко- та німецькомовних юристів). Юрист може спеціалізуватися у двох галузях або групах галузей. Питання спеціалізації юристів у цій країні регулюються професійним законодавством та Положенням про атестацію спеціаліста. Юрист, який відповідає умовам, зазначеним у законі про здійснення професійної діяльності, може подати заявку на отримання сертифіката спеціаліста в даній галузі.

У Франції спеціалізація адвокатів здобувається не під час професійного навчання (стажування), а під час професійної практики. Спеціалізація підтверджується сертифікатом, виданим Національною радою адвокатів Франції, і не може перевищувати двох галузей права. Перелік адвокатських спеціалізацій у Франції розширювався і нині, відповідно до Постанови від 21 жовтня 2021 року, налічує 28 галузевих спеціалізацій, серед яких арбітражне право, страхове право, банківське та фондове право, сімейне право, екологічне право, кредитне та споживче право, міграційне право, трудове право, податкове та митне право, кримінальне право, спортивне право, інтелектуальне право тощо. Останні зміни у цьому переліку стосувалися спеціалізації, пов'язаної з новими

технологіями, ІТ та комунікаційним правом.

Адвокатська спільнота України висловлюється «за» упровадження спеціалізації як професійного стандарту, аргументуючи це тим, що «якщо ми займаємось всім, то ми не займаємось нічим, і здобути своє ім'я можна лише у своїй спеціалізації, оскільки знати все й одразу просто неможливо» [4]. Її пропонується розглядати як «складову формування компетенцій адвоката, зайняття саморозвитком та підвищення своїх професійних знань» та наголошується на «доцільності не надавати правову допомогу, зокрема юридичні консультації з питань і в тих галузях права, що не належать до його спеціалізації» [5, с. 181], а також на тому, що її підтвердження «має визначатися на підставі набутих поглиблених теоретичних знань (закінчення спеціалізованого навчального курсу, захист дисертації тощо) та практичного досвіду в спеціалізованій галузі, який визначається не кількістю років у статусі адвоката, а числом проведених справ» [7, с. 72]. Зокрема, як зазначає О. Юшкевич, хоча термін «адвокат дитини» не міститься в жодному нормативно-правовому акті, проте використовується в юридичній літературі, наукових публікаціях, матеріалах публічних виступів осіб, як правило, адвокатами, що мають свідоцтво про право на заняття адвокатською діяльністю і захищають права та інтереси дітей в Україні» [13, с. 67–68]. Пропонується при унормуванні спеціалізації адвокатури прийняти відповідне положення, затверджене Національною асоціацією адвокатів України, в якому має бути зазначено, що адвокат може спеціалізуватися не більше, ніж у трьох галузях права, і що відповідні відомості вносяться Єдиного реєстру адвокатів України [9, с. 434; 12, с. 90].

Висновки. Юридична спільнота не може ігнорувати виклики, зумовлені розвитком цифрової реальності, яка трансформує адвокатські компетенції, методи роботи, спеціалізації. Успішними наразі є ті, хто відкритий до змін та потреб клієнта. Використання технологій є одним із

способів, за допомогою якого адвокати можуть покращити обслуговування клієнтів.

Розмірковуючи над вирішенням проблеми спеціалізації адвокатської діяльності, необхідно враховувати загальносвітові тенденції розвитку цієї сфери, і при реформуванні адвокатури дослухатися до досвіду країн, які пройшли значно довший, у порівнянні із вітчизняною адвокатурою, шлях унормування адвокатської галузевої спеціалізації. Необхідно, насамперед, визначитися з тим, якою має бути вітчизняна модель функціонування спеціалізацій адвокатів: спеціалізація визначена законодавством; фактично діюча система спеціалізації, але без формальної визначеності, яка здобувається шляхом безперервної освіти; спеціалізація обирається під час професійного іспиту. Моделлю, що найбільш відповідає вітчизняним реаліям, є нормативне оформлення у відповідному положенні вимог щодо здобуття адвокатами спеціалізації під час професійної практики з вимогою безперервного навчання упродовж усієї кар'єри.

Література

1. Бакаянова Н. М. Функціональні та організаційні основи адвокатури України : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.10. Одеса, 2017. 395 с.
2. Бірюкова А. М. Адвокатура України в умовах глобалізації: монографія. Київ : Алерта, 2018. 424 с.
3. Вільчик Т., Святоцька В. Міжнародні стандарти адвокатури: проблеми імплементації у національну правову систему. *Право України*. 2019. № 12. С. 54–69.
4. Власюк К. Спеціалізація не для всіх : інтерв'ю / бесіду вів В. Федорів. *Закон і бізнес*. 2022 (верес.). URL: <https://zib.com.ua/ua/print/152849.html> (дата звернення: 10.11.2023).

5. Загуменна Ю. О., Наджафлі Е. М. Принципи адвокатської діяльності в Україні: адміністративно-правовий аспект : монографія. Харків : Планета-Прінт, 2020. 276 с.
6. Хотинська-Нор О., Денисюк Р. Спеціалізація адвокатів України в умовах війни: стан і перспективи розвитку. *Вісник Київського національного університету імені Т. Шевченка. Сер. Юридичні науки*. 2022. № 5. С. 97–101. URL: <https://legal.bulletin.knu.ua/article/view/541/515> (дата звернення: 10.11.2023).
7. Іваницький С. О. Спеціалізація як принцип організації адвокатури. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка*. 2015. Вип. 4. С. 64–77.
8. Лисенко Г. Спеціалізація чи універсальність юридичних послуг. *Український юрист*. 2018. № 1–2. URL: <https://lysenko-solicitors.com/archives/neD1%81%D0%BF%D0%B5%D1%86%D1%96%D0%B0%D0%BB%D1%96%D0%B7%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%8F> (дата звернення: 10.11.2023).
9. Святоцька В. О. Стандарти організації та професійної діяльності адвокатури: порівняльно-правове дослідження : монографія. Київ : Ін Юре, 2019. 480 с.
10. Хотинська-Нор О. Спеціалізація як перспектива розвитку адвокатури України. *Право України*. 2019. № 12. С. 84–96.
11. Хотинська-Нор О. З. Спеціалізація адвокатів в умовах викликів воєнного стану. *Адвокатура: минуле, сучасність та майбутнє : матеріали XII Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 11 листоп. 2022 р.) / НУ «Одес. юрид. акад.»*. Одеса, 2022. С. 44–46.
12. Щербанюк О. Сучасні виклики вдосконалення інституту адвокатури. *Адвокатура України: сучасний стан та перспективи розвитку : матеріали III міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 16 груд. 2021 р.) /*

- Нац. юрид. ун-т імені Ярослава Мудрого [та ін.]. Харків, 2021. С. 88–90.
13. Юшкевич О. Г. Адвокат дитини в Україні. *Право і безпека*. 2023. № 1. С. 66–76. URL: <http://pb.univd.edu.ua/index.php/PB/article/view/680/529> (дата звернення: 10.11.2023).
14. Цифрове право. Робоча програма навчальної дисципліни (силабус) / укладач А. В. Андреев ; Нац. техніч. ун-т України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського». Київ, 2022. URL: <https://ivpp.kpi.ua/wp-content/uploads/Syllabus-Digital-law.pdf> (дата звернення: 10.11.2023).
15. Wolters Kluwer Future Ready Lawyer: Wykorzystywanie innowacji, dostosowywanie się do zmian: 2023 Raport. URL: <https://www.wolterskluwer.com/pl-pl/know/future-ready-lawyer-2023> (дата звернення: 10.11.2023).
16. Guide on the use of Artificial Intelligence-based tools by lawyers and law firms in the EU 2022 / Council of Bars and Law Societies of Europe ; The voice of European Lawyers. 2022. URL: <https://www.ccbe.eu/documents/publications/#c743> (дата звернення: 10.11.2023).

References

1. Bakaianova N. M. Funktsionalni ta orhanizatsiini osnovy advokatury Ukrainy: dys. ... d-ra yuryd. nauk: 12.00.10. Odesa, 2017. 395 s. [in Ukrainian].
2. Biriukova A. M. Advokatura Ukrainy v umovakh hlobalizatsii: monohrafiia. Kyiv: Alerta, 2018. 424 s. [in Ukrainian].
3. Vilchik T., Sviatotska V. Mizhnarodni standarty advokatury: problemy implementatsii u natsionalnu pravovu systemu. *Pravo Ukrainy*. 2019. № 12. S. 54–69. [in Ukrainian].

4. Vlasiuk K. Spetsializatsiia ne dlia vsikh: interviu / besidu viv V. Fedoriv. *Zakon i biznes*. 2022 (veresen). Retrieved from <https://zib.com.ua/ua/print/152849.html> [in Ukrainian].
5. Zahumenna Yu. O., Nadzhafli E. M. Pryntsypy advokatskoi diialnosti v Ukraini: administratyvno-pravovyi aspekt: monohrafiia. Kharkiv: Planeta-Print, 2020. 276 s. [in Ukrainian].
6. Khotynska-Nor O., Denysiuk R. Spetsializatsiia advokativ Ukrainy v umovakh viiny: stan i perspektyvy rozvytku. *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu imeni T. Shevchenka. Ser. Yurydychni nauky*. 2022. № 5. S. 97–101. Retrieved from <https://legal.bulletin.knu.ua/article/view/541/515> [in Ukrainian].
7. Ivanytskyi S. O. Spetsializatsiia yak pryntsyp orhanizatsii advokatury. *Visnyk Luhanskoho derzhavnoho universytetu vnutrishnikh sprav imeni E. O. Didorenka*. 2015. Vyp. 4. S. 64–77. [in Ukrainian].
8. Lysenko H. Spetsializatsiia chy universalnist yurydychnykh posluh. *Ukrainskyi yuryst*. 2018. № 1–2. Retrieved from <https://lysenko-solicitors.com/archives/neD1%81%D0%BF%D0%B5%D1%86%D1%96%D0%B0%D0%BB%D1%96%D0%B7%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%8F> [in Ukrainian].
9. Sviatotska V. O. Standarty orhanizatsii ta profesiinoi diialnosti advokatury: porivnialno-pravove doslidzhennia: monohrafiia. Kyiv: In Yure, 2019. 480 s. [in Ukrainian].
10. Khotynska-Nor O. Spetsializatsiia yak perspektyva rozvytku advokatury Ukrainy. *Pravo Ukrainy*. 2019. № 12. S. 84–96. [in Ukrainian].
11. Khotynska-Nor O. Z. Spetsializatsiia advokativ v umovakh vyklykiv voiennoho stanu. *Advokatura: mynule, suchasnist ta maibutnie: materialy XII Mizhnar. nauk.-prakt. konf. (m. Odesa, 11 lystop. 2022 r.) / NU «Odes. yuryd. akad.»*. Odesa, 2022. S. 44–46. [in Ukrainian].

12. Shcherbaniuk O. Suchasni vyklyky vdoskonalennia instytutu advokatury. *Advokatura Ukrainy: suchasnyi stan ta perspektyvy rozvytku: materialy III mizhnar. nauk. prakt. konf. (m. Kharkiv, 16 hrudnia 2021 r.)* / Nats. yuryd. un-t imeni Yaroslava Mudroho [ta in.]. Kharkiv, 2021. S. 88–90. [in Ukrainian].
13. Yushkevych O. H. Advokat dytyny v Ukraini. *Pravo i bezpeka*. 2023. № 1. S. 66–76. Retrieved from <http://pb.univd.edu.ua/index.php/PB/article/view/680/529> [in Ukrainian].
14. Tsyfrovo pravo. Robocha prohrama navchalnoi dystsypliny (syllabus) / ukladach A. V. Andrieiev ; Nats. tekhnich. un-t Ukrainy «Kyivskyi politekhnichnyi instytutu imeni Ihoria Sikorskoho. Kyiv, 2022. RETRIEVED FROM <https://ivpp.kpi.ua/wp-content/uploads/Syllabus-Digital-law.pdf> [in Ukrainian].
15. Wolters Kluwer Future Ready Lawyer: Wykorzystywanie innowacji, dostosowywanie się do zmian: 2023 Raport. Retrieved from <https://www.wolterskluwer.com/pl-pl/know/future-ready-lawyer-2023> [in Poland].
16. Guide on the use of Artificial Intelligence-based tools by lawyers and law firms in the EU 2022 / Council of Bars and Law Societies of Europe ; The voice of European Lawyers. 2022. Retrieved from <https://www.ccbe.eu/documents/publications/#c743>.